

VÄSTRA STENBY KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Västra Stenby församling

Motala kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2004

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

VÄSTRA STENBY KYRKOGRÅD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Västra Stenby församling
Motala kommun
Linköpings stift
Östergötlands län*

VÄSTRA STENBY KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Västra Stenby församling

Motala kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund och syfte	4
Inventeringens upplägg och rapport	5
Översiktskarta	5
Västra Stenby kyrkogård	6
Kyrkogårdens omgivning	6
Utdrag ur häradskartan	6
Västra Stenby kyrka	7
Föregångarna	7
Västra Stenby kyrka	8
Kyrkogårdens historik	10
Stens ödekyrkogård	10
Kälvesten-Västra Stenby	11
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Karta	15
Beskrivning av kyrkogården	16
Beskrivning av enskilda kvarter	20
Kvarter M (mur)	20
Kvarter N (norra)	22
Kvarter S (södra)	24
Kvarter U, Nya kyrkogården	26
Källor och litteratur	28
Bilagor	29
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	29
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	30
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	32
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar med mera och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Från kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information. Hur begravningsplatsens kulturhistoriska värde ska skyddas och vårdas regleras i "Lagen om kulturminnen m.m. KML (SFS 1988:950)" och "Begravningslagen

(SFS 1990:1144)". Av lagstiftningen framgår att tillstånd krävs av länsstyrelsen bl a för att väsentligt ändra begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 (KML 4 kap. 13§). Vidare säger lagen: "Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats." (Begravningslagen 7 kap. 37 §)

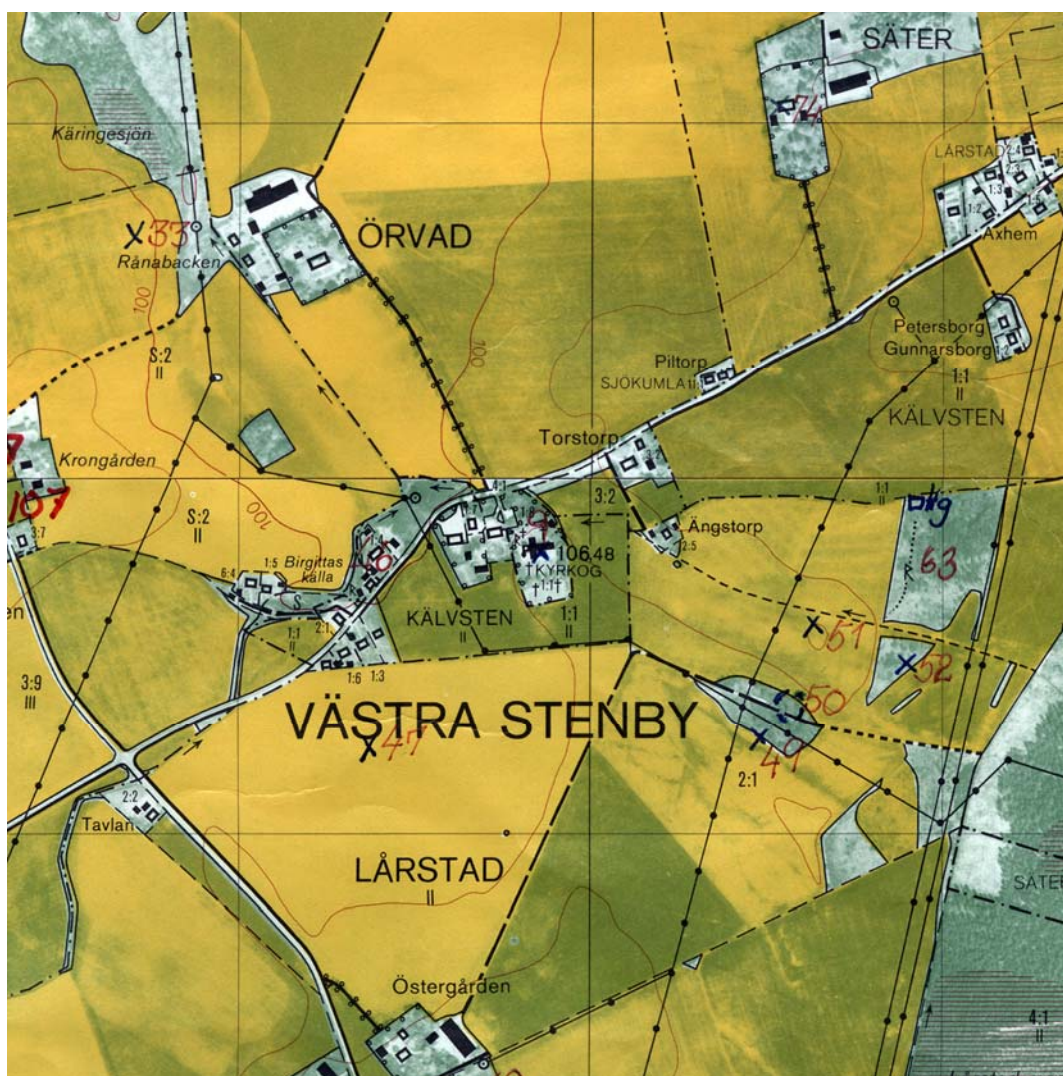
På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdarna och begravningsplatserna inom stiftets östgötadel. Denna rapport utgör en delrapport i detta arbete. När arbetet har slutförts kommer materialet att sammanställas för respektive län och för stiftet i sin helhet. Inventeringen bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Arbetet påbörjades år 2002 och omfattar kyrkogårdar som brukas och förvaltas av Svenska kyrkan. Inventeringen gäller kyrkogårdar som fortfarande är i bruk och omfattar en kulturhistorisk bedömning, en beskrivning av kyrkogårdens utformning samt en kortfattad beskrivning av exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse. Gravvårdar i kyrkobyggnaden ingår inte i inventeringen. Projektet inrymmer inte en fullständig genomgång av den aktuella kyrkans arkiv eller andra centrala arkiv. För att få lokalhistoriska eller personhistoriska grunder för den kulturhistoriska bedömningen har lokalhistoriskt insatta personer intervjuats i viss mån.

Inventeringens syfte är:

- Att öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- Att ta fram ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna och begravningsplatserna.
- Att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag för stiftets kyrkogårdar och begravningsplatser som samtidigt blir en samlad dokumentation av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- Att ta fram ett arbetsredskap för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden.

Inventeringens upplägg och rapport

Arbetet är uppdelat i en fältedel, en del som omfattar genomgång av Östergötlands läns museums topografiska arkiv, viss litteraturgenomgång och sammanställning av en kortfattad rapport för respektive kyrkogård. Rapporten är uppdelad både i en allmän beskrivning av kyrkogårdens karaktär och en beskrivning av respektive kvarter eller område. Därpå följer en förteckning med exempel på gravvårdar av kulturhistoriskt intresse samt en bildbilaga. Förteckningen, som är gjord i databasen Excel, innehåller identifikationsuppgifter och kulturhistoriska noteringar. En närmare beskrivning av databasens uppbyggnad och uppgifter finns i anslutning till förteckningen. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors 2004 och arbetet sker i samråd med Linköpings stift och Länsstyrelsen i Östergötlands län samt i en referensgrupp för den stiftsövergripande inventeringen. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, i respektive församling/kyrkliga samfällighet samt på Östergötlands läns museum.

Utsnitt ur och sammansättning av de ekonomiska kartbladen 085 610 Styra och 085 71 Vinnerstad. Kyrkogården är belägen i bildens centrum på höjd i det till åker nästan fullständigt uppodlade landskapet. Fastighetsbeteckningen är fortfarande Kälvesten, trots att den nya kyrkan kommit att kallas Västra Stenby.

VÄSTRA STENBY KYRKOGRÅRD

Kyrkogården har ett relativt högt läge med utsikt över den omgivande slätten främst mot norr och Örvads by och söder med Lårstads by närmast kyrkan. Mot nordväst höjer sig marken långsamt upp mot det betydligt högre belägna Sjökumla.

Den ursprungliga kyrkogården är oregelbundet kvadratisk och avsmalnande mot öster både i norr och söder. Efter utvidgningen på 1970-talet är den södra delen betydligt större än den norra. Tidigare låg kyrkan nöjaktigt centralt placerad på kyrkogården. Den gamla kyrkogården är indelad i tre kvarter M som följer kyrkogårdsmuren, N som utgör den norra inre delen och S som utgör den södra motsvarigheten. Den nya kyrkogården kallas U, då den är avsedd för urnebegravningar. I dess västra del ligger också den 1989 anlagda minneslundan.

Kyrkogårdens omgivning

Väster om kyrkogården finns den gamla skolan och lite längre bort låg socknens fattigstuga. Bortom skolan ligger ett litet samhälle med småskalig bebyggelse och mindre verkstäder bland annat. Norr om kyrkan ligger öppen jordbruksmark. I öst och nordöst höjer sig marken upp mot Sjökumla. På vägen ligger öppen jordbruksmark och utspridd (utskiftad) jordbruksbebyggelse. Mot söder ligger öppen jordbruksmark.

Västra Stenby på häradskartan från 1870-talet. Kartan visar öppet jordbrukslandskap och småskalig bebyggelse, skola och fattighus sydväst om kyrkan.

Västra Stenby kyrka

Västra Stenby kyrka är ett resultat av sammanslagningen av Kälvestens och Stens (ibland Västra Sten) socknar under tidigt 1800-tal. Vid sammanslagningen revs Stens kyrka helt, medan Kälvesten genomgick en mycket omfattande ombyggnad. Kvar av den medeltida kyrkan finns endast delar av tornet. Den nya kyrkan avsynades 1812 och fick det nya namnet Västra Stenby. Byn den ligger i heter fortfarande Kälvesten.

Föregångarna

Både Kälvestens (till vänster) och Stens kyrkor avbildades av Brenner 1670. Båda uppvisar typiska romanska drag och tillhörde sannolikt det äldsta skiktet stenkyrkor i Östergötland. Av de båda kyrkorna återstår idag endast delar av Kälvestens torn, vilka ingår i den nuvarande Västra Stenby kyrka.

Stens socken brukar anses omnämnt med egen kyrkoherde, herr Nils, redan 1301. Belägget får dock anses osäkert. I en uppräknig av personer och institutioner som lånat ut pengar till biskop Bengt i Linköpings företrädare och som blivit ersatta av denne nämns ”.....Domino Nicholao de sten, XIII marcas denarioum.....” Herr Nikolaus (Nils) i (eller till) Sten 13 mark silvermynt (svenskt Diplomatorium brevnummer 1955). Herr Nils kan alltså lika gärna eller snarare än kyrkoherde ha varit frälseman. Sten förefaller ha varit ett ganska omfattande gods under tidig medeltid, av ortnamnen att döma bör både åtminstone själva Sten (ibland västra Sten), Norrsten och Söräng ha ingått (möjligen har Kälvesten varit Östra Sten i detta sammanhang). Ett medeltida gods med namnet Sten finns också i Tingstads socken på Vikbolandet och det kan vara detta som avses.

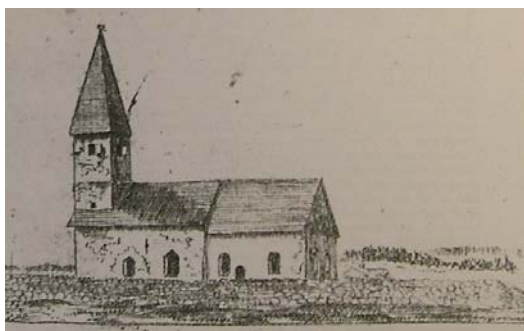
Kälvesten omnämns som socken 1325 i samband med en markdonation. Dokumentet är undertecknat ”Super honis in Mycklaeby, in parochia Kaelusten, ostgocie” På Myckel- eller Möckelby i Kälvestens socken, Östergötland (svenskt Diplomatorium brevnummer 3368). Namnet borde syfta på dagens Nyckelby.

Både Kälvestens och Stens socknar ägde tidigmedeltida kyrkor. Båda är också försedda med kraftiga stentorn av vilka Kälvestens också bär tydliga romanska drag. Dessa drag framgår tydligt av Brenners teckningar från 1670-talet.

Båda har rundade absider med blinderingsutsmyckningar av samma typ som ännu kan ses vid den närbelägna kyrkan i Ask. Kälvestens torn har en spetsig tornhuv medan Sten har ett vanligt tak.

Bilderna visar kyrkorna från söder där vapenhus är tillfogade, sannolikt under 1400-talet. Kälvestens är enklare av trä, medan Stens vapenhus är uppfört i sten.

Stens kyrka brändes av danskarna under jutefejden på 1560-talet och återupbyggdes med hjälp av pengar från kung Johan III.

Kochs bilder av Kälvesten (till vänster) och Sten från ca 1800.

När Koch avbildar kyrkorna i sin mer naturalistiska stil har en hel del förändringar ägt rum. Kälvestens kyrka är förlängd till långhusets nästan dubbla längd och vapenhuset är rivet. Stens kyrka är sig lik, men har fått en praktfull tornspira.

Enligt sägnen brukade den heliga Birgitta övernatta i tornrummet på Kälvestens kyrka då hon färdades mellan Ulfåsa och Vadstena, och till Birgittajubileet 2003 lät man inreda Birgittas kammare i den första tornvåningen. I samband med detta gjordes en arkeologisk analys av tornrummets avsatta smutslager då man fann ett silvermynt från 1200-talet och en medeltida trissporre. År 2003 gjordes också en dendrokronologisk datering utifrån trävirke från det bevarade tornet som visar att timret fälldes omkring 1212, långhuset kan emellertid ha tillkommit före tornet.

Västra Stenby kyrka

Den nya kyrkan avsynades den 23 december 1812. Den är uppförd i nyklassicistisk stil efter ritningar av arkitekt Per Wilhelm Palmroth. Byggmästare var Johan Holmberg. Det medeltida tornet sparades och ingår i den nuvarande kyrkan. Långhuset är rektangulärt med rakslutet korparti, en tresidig sakristia i två våningar i öster och torn i väster. Den är till viss del uppförd av stenar från de två äldre kyrkorna, fasaden är vitputsad och dess sadeltak är täckt av spån.

Långhuset är rektangulärt med rakslutet korparti, en tresidig sakristia i två våningar i öster samt torn i väster. Vid nybyggnationen ersattes tornspiran av en låg tornhuv prydd med glob och kors. Byggnaden är murad av marksten och kalksten från de två äldre kyrkorna, fasaden grovputsad och avfärgad i vitt med slätputsade omfattningar och profilerad taklist.

Långhuset täcks av ett sadeltak, sakristian av ett lägre valmat tak och tornet av en låg huv, alla belagda med spån. Ursprungligen var långhuset täckt av taktegel men ersattes av spån redan 1829. Det är oklart vilket material tornet och sakristian ursprungligen var täckta med. Huvudingången är via tornet i väster men det finns ingångar även på långhusets samt sakristians sydsida. Portöppningarna är stickbågiga och dörrarna klädda med snedställd profilerad panel. Sakristians ytterdörr är medeltida och även de inre dörrarna i sakristian har ett ålderdomligt utseende, sannolikt sparade från den äldre kyrkan. De symmetriskt placerade fönstren är rundbågiga och försedda med färgat antikglas i gjutjärnspröjs. Tornet har runda fönsteröppningar som dock är igensatta förutom mot söder. Klockorna kommer från de båda rivna kyrkorna.

Större renoveringar och förändringar har ägt rum 1912, 1938-39, 1965 och 1971.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Stens ödekyrkogård

Av den gamla kyrkomiljön i Sten finns idag prästgården (rött hus till vänster) samt själva kyrkogården med intakt kyrkogårdsmur och trädkrans (till höger). Mycket lite av kyrkan återstår, här syns främst en ruinhög.

På kyrkogården står en enda gravsten kvar, en för det östgötska 1600-talet typisk kölbågesten. Stenen restes 1699 över bonden Olof Arwidson och hans bägge hustrur.

Kyrkogården i Sten låg i vad som förefaller ha varit ett bebyggelsecentrum under yngre järnålder och tidig medeltid. För detta talar flera stora gravfält och fynd av bland annat en guld- och en silverskatt alldeles i närheten. Kyrkogården kan alltså ha varit en direkt efterföljare till gravfälten och i bruk sedan slutet av vikingatiden och fram till början av 1800-talet. 1834 fattades beslut att kyrkogården åter skulle tas i bruk för offer för den annalkande koleraepidemin. Denna drabbade dock aldrig Västra Stenby och några koleragravar behövdes aldrig.

Kälvesten – Västra Stenby

Det kan antas att kyrkogården i Kälvesten sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. Mycket lite uppgifter om hur denna sett ut finns dock idag.

Det äldsta minnesmärket på kyrkogården är dock äldre än så. Alldeles innanför huvudgrunden står en runsten, den så kallade Kälvestenen, vilken antas ha gett byn och därmed den första kyrkan sitt namn.

Stenen var tidigare inmurad i kyrkan, flyttades till den nya kyrkan 1811 och ställdes slutligen upp på sin nuvarande plats 1939.

Stenen är unik på många sätt. Den tillhör den enstaka procentandel runstenar som är resta före år 1000 och brukar dateras till 800-talet. Eftersom den omnämner en vikingafärd i österled är den det äldsta dokumentet som finns bevarat på en sådan färd i hela landet. På stenen förekommer också ordet viking, dock som personnamn.

Texten lyder stygwur gärthi kumbl thau aft öyvind sunn sinn så fiall öustr mit ejvisl uiking risti auk krimulfr. Styggur¹ gorde detta kummel (eller minnesmärke) efter Öjvind, sin son. Han föll österut med Ejvisle. Viking ristade(runorna) och Grimulf.

Inskriften omnämner alltså ett kummel, vikingatidens egen beteckning för en gravkulle, enligt Brate kan det dock vara stenen i sig själv som avses (minnesmärke). Vid Kälvesten finns inget gravfält längre bevarat. Det går därför inte att avgöra om kyrkogården vid Kälvesten på samma sätt som Sten kan anses vara fortsättningen på en äldre begravningsplats så som antagligen är fallet i Sten.

Sannolikt är kyrkogården äldre än stenkyrkan i Kälvesten, bland inventarierna som förvaras i tornets vapenhus finns ett skadat lock till en så kallad eskilstunakista, ett gravmonument från den allra tidigaste kristna tiden. Stenen har ornamentbågar i runstensstil men den runslinga som bör ha löpt vid kistlockets kanter är borthuggen i samband med stenens inpassning i kyrkobyggnaden.

Tyvärr är det inte känt från vilken av de två medeltidskyrkorna som stenen kommer. Den kan ha forslats med annat återanvänt byggnadsmaterial från kyrkoruinen i Sten lika gärna som den kan ha tagits ur rivningsmaterialet i Kälvesten.

Om inga uppgifter finns om kyrkogårdens utveckling under medeltiden så finns istället material i form av bevarade sockenstämmeprotokoll från sent 1500-tal och framåt.

¹ Styggur, betyder i detta fall ful eller gräslig, ett något märkligt personnamn. Också namnet Grimulf kan översättas på liknande sätt, den fule eller elake vargen.

Materialet har använts i Margareta Johanssons omfattande redogörelse för Västra Stenby kyrka och dess föregångare från 1969 (Johansson 1969). Det framgår i arbetet inte direkt vilka källor som använts, men uppenbarligen ligger omfattande genomgångar av både sockenstämmoprotokoll och annat kyrkligt arkivmaterial, material i landsarkivet liksom ortnamnsarkivet med mera bakom hennes arbete.

Ett mycket värdefullt dokument som finns bevarat är den kyrkbok som påbörjades av kyrkoherden Matthias Olai Dingtuniensis² vid sitt tillträde som kyrkoherde 1579.

I det äldsta sockenstämmematerialet från Kälvesten avhandlas ofta frågor om kyrkomuren, som tydligen var av både timmer och kalksten och försedd med en huv. Möjligen var den indelad i olika underhållsområden, där det stod den underhållsansvarige bonden själv fritt att välja material. En sådan indelning är bland annat känd från Skeppsås kyrkogård.

Muren var försedd med luckor och portar med spån och trädetaljer, vilka det låg klockaren att underhålla, samt att hålla dem ordentligt stängda så att svin och små barn inte skulle kunna ta sig in.

Ett flertal av de för 16- och 1700-talen typiska kalkstensvårdarna har funnits på kyrkogården. Vid byggnationen av den nya kyrkan kom de att användas i kyrkbygget. Ett flertal ligger som tröskelstenar vid södra portalen och ytterligare en ligger som tröskel mellan tornet och långhuset. I tornet förvaras små fragment av ytterligare tre.

Exempel på äldre gravstenar som trösklar i södra portalen.

I kyrkans golv finns ett stort antal äldre gravar, 28 st. De flesta från 16- och 1700-tal. De härstammar från både Sten och Kälvesten. Bland dessa finns bland annat vårdar över kyrkoherdarna Matthias Olai (kyrkoherde 1579-1608) och Nicholaus Henrici Vadsteniensis (kyrkoherde 1610-44).

Kyrkogårdsunderhållet skedde under 1700-talet på vad som förmodligen var det sedvanliga viset och som idag ter sig något märkligt, nämligen genom ängsbruk. Det vill säga genom kreatursbete och höskörd. Detta vet man genom att tvist utbröt mellan komministern i Kälvesten, Wickman och organisten i samma socken, Elof Johansson 1712. Wickman fick behålla rätten till höskörden men fick lova att låta Johansson släppa in sin kalv på bete, sedan skörden på kyrkogården bärgats.

² Hans gravsten finns i behåll i kyrkgolvet på den nuvarande kyrkan.

1781 görs en indelning av "ättehogarna" mellan bönderna, så att ingen skulle bli lidande. Uppenbarligen blev då gravplatserna fördelade gårdsvis.

Redan år 1787 bestämdes att man skulle införa linjebegravning, Begravningarna skulle ske i "viss ordning och rät linea utan avseende på person". Det gick tydligen inte helt att genomföra, för samma år fick några bönder böta för att de använt de gamla gravställena.

Av Kochs bild (ovan) från ca 1800, framgår att kyrkan mot söder hade en kraftig kyrkogårdsmur, vilken sannolikt är identisk med den som idag ligger mellan gamla och nya kyrkogården.

1816 planterades träd på kyrkogården och 1838 blev det förbjudet att plantera syrener på gravarna, men mindre buskar utan alltför stora rotsystem tilläts.

På Ihrfors teckning från tidigt 1800-tal ses kyrkan och kyrkogården från söder. Kvartersindelningen och grusgången är densamma som idag. Den på bilden synliga muren och ingången ligger mellan den gamla och nya kyrkogårdsdelen. Grinden är flyttad till den nya södra ingången. På kyrkogården har träd relativt nyligen planterats. Enstaka gravvårdar syns, särskilt i öster.

Från 1820 finns en lantmäterikarta där den nuvarande kyrkan är avritad. Kyrkogården har samma vinklade mur som idag. Huvudgrinden i nordväst finns liksom en grind i öster och den av Ihrfors avbildade i söder och en i väster. På kartan finns bebyggelse omedelbart norr om kyrkan som kan vara sedan länge rivna kyrkstallar.

1858-59 genomfördes en större upprustning av kyrkogården då nya grusgångar anlades och nya portar införskaffades. Sannolikt är det denna nyordning som syns på Ihrfors teckning, se ovan.

1868 planterades nya träd. På den häradsekonomska kartan från 1870-talet har denna trädkrans markerats. Kyrkogården har då samma utsträckning som den hade fram till utvidgningen på 1970-talet. Till skillnad från idag då den södra utgången slutar blint ut mot åkern fanns en körväg från denna riktning fram till grinden.

1887 lades kyrkogården återigen om efter ritningar av trädgårdsmästare Lindén.

På kyrkogården står 15 gravvårdar från 1800-talet kvar på sina ursprungliga platser. Hela 12 av dessa står i den västra delen av kvarter M. Bland de undanställda vårdarna finns ytterligare 3 som är medtagna i exempellistan. Ytterligare exempel förekommer, då det kan förmodas att ett stort antal av de idag oläsliga vårdarna kommer från denna tid.

Äldst av alla gravvårdar på plats är två röda kalkstensmonument dels över ”framlidna enkan” Anna Maria Durberg död 1821 dels över Ulla Helena Spångberg i Lårstad död 1822. Sannolikt förgiftad och mördad³.

Övriga vårdar är från de sista årtiondena av 1800-talet med några enstaka undantag. Dateringarna sammanfaller väl med omläggningen av kyrkogården 1858-59 och 1887. Den långa raden av höga smala gravvårdar från 1800-talet i västra delen av kvarter M är resta över hemmansägare och storbönder från 1859-1897 och representerar sannolikt de första gravvårdarna som ställdes upp här. Karaktären av köpegrav och ståndsmarkering i kvarter M är ännu tydlig och 1800-talsvårdarna kompletteras med liknande vårdar från 1900-talets första sekel.

I kvarter N har den allmänna linjen bevarats. Den består huvudsakligen av vita träkors resta mellan ca 1925 och 1950. Bland dem finns också enstaka små gravstenar av uttalad linjetyp från samma tid. Gravkorsen vårdas, målas, restaureras och vid behov byts ut löpande i ett samarbete mellan föresamlingen och hembygdsföreningen.

På databasen Östgötabild finns 3 äldre bilder över kyrkogården.

Bårhuset tillkom 1963.

1967 tillkom nya häckar och gräsmattor.

I början av 1970-talet tillkom utvidgningen av den nya kyrkogården, vilken ännu mycket lite tagits i bruk. I västra delen av denna tillkom efter en ritning från 1989 minneslunden.

³ Text: ”Trygga Hamnen, för hustrun, Ulla Helena Spångberg född Bergstedt, från Lårstad, som der dog av förgift, den 28 augusti 1822 24 1/2 år gammal, Liten och ond är min, elledes tid, 1 Mose bok 47k 9v.”

Beskrivning av kyrkogården

Allmän karaktär

Oregelbunden kyrkogård omgiven av en trädkrans och kyrkogårdsmur. Högre smala äldre vårdar står utmed muren. Södra sidan präglas av raka gravrader innanför ett strikt häcksystem medan norra sidan har en öppen gräsmatta med en bevarad allmän linje bestående huvudsakligen av vita träkors, innanför ett omgivande häcksystem. Söder om det södra kvarteret finns en rektangulär utbyggnad från 1970-talet där ännu bara ett fåtal platser tagits i bruk och där minneslunden anlades 1989.

Omgärdning

Gamla delen

Västra sidan: kyrkogårdsmuren är kallmurad av i huvudsak rundad gråsten med inslag av enstaka kalksten. I basen ligger upp till 1,0 m stora stenar, högre upp ligger 0,4-0,1 m stora stenar, höjden är ca 1,2 m. Insidan är släntad. Innanför muren växer en trädkrans av sex höga jämngamla lindar, tätast i norr, medan tre träd tagits bort i söder. Innanför trädkransen växer en 0,8 m hög hagtornshäck.

Norra sidan: på norra sidan finns en likadan mur som i väster med släntad insida. Nedanför släntningen på insidan finns en 0,8 m hög hagtornshäck. Trädkransen består av tre äldre lindar.

Östra sidan: på östra sidan finns samma kyrkogårdsmur och hagtornshäck som i väster. Trädkransen består av sex höga lindar. Längst i söder ersätts trädkransen av en 3 m hög syrenhäck som står utanför hagtornshäcken.

Södra sidan: på södra sidan finns samma kyrkogårdsmur och samma hagtornshäck som på de andra sidorna. Trädkransen är borttagen.

Nya delen

Västra sidan: kyrkogårdsmuren är en terrassmur i kallmursteknik byggd av upp till sju skift av 0,1-0,5 m stor rundad natursten. Muren är mellan 1,0 och 1,8 m hög. Innanför finns en 0,3 m hög hagtornshäck och en trädkrans av tre unga lindar.

Norra sidan: terrassmuren i norr är uppbyggd på samma sätt som i väster, den är lägre, ca 0,6 m. Innanför finns en 0,3 m hög hagtornshäck och en trädkrans av sju unga ekar.

Östra sidan: Kyrkmuren är inte synlig på denna sida då den ligger i nivå med åkermarken utanför. Hagtornshäck på samma höjd som i övrigt och en trädkrans av tre unga ekar.

Södra sidan: i söder utgörs omgärdningen av den gamla kyrkogårdens norra mur. Längs med muren har från väster en pinjetall, en rosenbuske, en låg tuija, två 3 m höga idegranar på ömse sidor ingången. Där också en låg tuja och en rosenbuske planterats på vardera sidan.

Ingångar

Huvudgrinden står i nordväst. Den består av en dubbelgrind i smidesjärn mellan fyrsidiga granitpollare med toppig överdel. Grinden har en svängd profil och har ornament i tre nivåer. Överst ett smalt band med löpande hundmotiv, den mellersta huvuddelen har bågar och knippen, medan den nedersta bården har enklare kryss.

I söder står en enkelgrind med samma pollare och samma ornamentik som huvudgrinden. Den är flyttad från den gamla södra ingången som numera är ingång mellan gamla och nya kyrkogården. Tidigare fanns en väg över gårdet bort till Lårstad, men idag leder grinden bara ut på åkern.

Huvudgrinden

Södra grinden

I nordöst finns en enklare öppning som leder ut till bårhuset och parkeringen. Denna består bara av en öppning i muren.

Vegetation

Förutom hagtornshäcken och trädkransen i omgärningen finns system med rygghäckar i de övriga kvarteren. I kvarter N fem nordvästsydöstligt löpande spirea, oxbär och berberis. Dessutom finns två östvästligt orienterade häckar av idegran och tuja. I kvarter S finns sex nordsydligt löpande rygghäckar, de flesta med T-avslut i söder. Arterna är en blandning mellan berberis, spirea och oxbär. I det nya kvarteret (U) finns fem nordsydligt löpande system med rygghäckar huvudsakligen av idegran men också törnros förekommer. Tre av häckarna är klippta i takform. Kring minneslunden finns en kvadratisk 0,4 m hög idegranshäck och en rosenrabatt.

Gångsystem

Den gamla kyrkogården har krattade grusgångar av naturgrus. Huvudgången leder in från huvudgrinden och runt hela kyrkogården lämnande en gravrad (kvarter M) utanför. Framför tornet finns en grusplan och en grusgång löper runt hela kyrkan, utom ett mindre parti vid koret, där det är gräsmatta. Kvarter S delas på mitten av en grusgång som leder från södra portalen upp till öppningen mot nya kyrkogården. Nya kyrkogården har en kringgående grusgång som avbryts av minneslunden i nordvästra hörnet.

Gravårdstyper

Två röda kalkstensvårdar från 1820-talet i respektive södra och norra kvarteren har sparats då kyrkogården lades om. De utgör sannolikt de äldsta bevarade vårdarna på plats.

Längs med kyrkogårdsmuren finns ett stort antal 1800-talsvårdar på ursprunglig plats. Dessa är huvudsakligen av den höga smala typ som också präglar det tidiga 1900-talet. Vårdar av den senare typen kompletterar de äldre i murkvarteret.

En hög obelisk, ett avbrutet livsträd, ett fernissat träkors och en större stenramsgrav finns också. Fler grusgravar har funnits men är borttagna.

I norra kvarteret finns ett stort antal träkors och små enkla vårdar från den gamla allmänna linjen i behåll. I kvarterets utkant finns flera låga breda vårdar från 1950- och 1960-tal men också en äldre hög obelisk, en öppen bok och ett järnkors.

I södra kvarteret är innehållet mer blandat. Ett par höga bautastenar och en järnurna finns bland de mer ovanliga vårdarna. Här dominerar annars lägre ofta breda vårdar från 1950-2000-tal.

På nya kyrkogården finns ännu bara ett tiotal vårdar uppställda på plats. Samtliga ganska låga och moderna.

Minneslund

Minneslunden anlades efter beslut 1989 och ligger i nordvästra hörnet av den nya kyrkogården. Lunden utgörs av en kvadratisk omgärdning av en takformigt klippt 0,4 m hög idegranshäck med en gräsmatta och en trädgårdsplattegang innanför. I nordvästra delen av gräsmattan finns en natursten med texten "minneslund". Längs med den gamla kyrkomuren finns en rosenrabatt.

Minneslunden

Byggnader

Utanför det nordöstra hörnet av kyrkogården finns ett som bisättningsbyggnad uppfört hus. Gavlarna är av mörkt brunbetsat trä och långsidorna vitkalkade. Taket är av plåt.

Byggnaden uppfördes 1963.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Västra Stenby kyrkogård är belägen på platsen för Kälvestens medeltida kyrkogård. Delar av kyrkogårdsmuren är åtminstone från 1500-talets slut. Nuvarande kyrkogårdens utseende är i stort sett ett resultat av en omläggning på 1860-talet. Ett stort antal vårdar på ursprunglig plats från denna tid och fram till det tidiga 1900-talet har bevarats på ursprunglig plats, främst i kvarter M:s västra del.

Två äldre gravvårdar från 1820-talet, (i kvarter N och S) har bevarats på ursprunglig plats och står utanför det nuvarande numreringsystemet.

Av stor betydelse för kyrkogården vid Västra Stenby är de många vitmålade träkorsen på allmänna linjen. De ersätts efter hand med nya likadana kors. Kyrkogårdens omfattning, norra grinden och f d grindhålet i södra muren (grinden är där flyttad till utvidgningen) är åtminstone av samma ålder som nuvarande kyrkan och bildar tillsammans med kyrkan en helhet. Trädkransen visar på parkidealet som slog igenom på våra landsortskyrkogårdar under andra halvan av 1800-talet.

Den nya kyrkogården är anlagd i samklang med den gamla och har anpassats efter denna, med trädkrans och häcksystem.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

KV M (mur) Gravplats nr 1-170

Kvarteret omfattar gravplats nr 1-170 och utgörs av den yttersta raden gravar invid kyrkomuren längs med hela den gamla kyrkogården.

Allmän karaktär

Kvarter M. Västra delen till vänster och södra delen ovan.

Gammalt köpegravskvarter utmed trädkransen och muren. Huvudsakligen höga smala gravvårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Flera säkerligen ursprungligen ditkomna direkt efter kyrkogårdsomläggningen 1867. En större grusgrav bevarad av ett säkert mycket större ursprungligt antal.

Omgårdning

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i alla väderstreck, samt av den kringgående grusgången.

Ingångar

Huvudgrinden står i nordväst. Den består av en dubbelgrind i smidesjärn mellan fyrsidiga granitpollare med toppig överdel. Grinden har en svängd profil och har ornament i tre nivåer. Överst ett smalt band med löpande hundmotiv, den mellersta huvuddelen har bågar och knippen, medan den nedersta bården har enklare kryss.

I söder finns platsen för den gamla södra ingången. Den utgörs idag av en öppning i muren och grinden har flyttats söderut.

I nordöst finns en enklare öppning som leder ut till bårhuset och parkeringen. Denna består bara av en öppning i muren.

Vegetation

Häckar och trädkrans finns i omgärningen. En grav i väster har en omgärning av flera sorters häckväxter. Norra och södra sidan av graven begränsas av 0,7 m höga ligusterhäckar avslutade i öster med 1,0 m höga syrener och i väster av 2,0 m höga hagtornsbuskar. Graven är öppen mot öster och begränsas av hagtornshäcken på kyrkmuren i väster.

Gångsystem

En grusgång av naturgrus går runt hela kvarteret.

Gravvårdstyper

Gravvårdar från 1859-2002. 12 kvarstående 1800-talsvårdar, främst placerade på rad längst västra långsidan. I söder och öster finns liknande vårdar från tidigt 1900-tal. De flesta höga smala och resta över hemmansägare I norr och nordöst är de flesta av de äldre vårdarna utbytta mot modernare från 1960-2000. En större grusgrav finns också bevarad. Till de ovanligare typerna hör ett avbrutet livsträd, ett kalkstenscors och ett fernissat träcors.

De vanligaste titlarna är hemmansägare och lantbrukare. Till de ovanligare hör ringkarlen (klockaren) och folkskolläraren/orgelnisten.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kulturvärdena ligger i kvarterets inpassning i miljön och den allmänna karaktären skapad av trädkrans och vegetation. Mycket höga värden också i det stora antalet på plats bevarade äldre gravvårdar samt i flera övriga vårdar.

Kvarter N (norra) Gravplats nr 1-197

Kvarteret omfattar gravplats nr 1-197 och utgör den inre norra delen av kyrkogården.

Allmän karaktär

Norra kvarteret.

Kvarteret smalnar av kraftigt mot norr från östra sidan och blir därmed något oregelbundet.

Kvarteret består av dels en ytterkant utanför de yttersta häckarna, där köpegravar varit placerade, och en inre gräsmatta där den gamla allmänna linjen funnits. I ytterkanten har de flesta gravvårdarna ersatts med nya men ett fåtal finns kvar. I det inre finns mellan de sneda rygghäcksystemen fortfarande ett stort antal vita träkors och ett mindre antal små liggande gravvårdar från den allmänna linjen.

Omgårdning

Kvarteret omgärdas av grusgångar på alla sidor.

Ingångar

Kvarteret ligger mitt på kyrkogården.

Vegetation

Kvarteret har system av rygghäckar. Till följd av att det smalnar av mot norr ligger alla häcksystem utom de yttersta häckarna i norr, söder och väster i sned nordöstlig-sydvästlig riktning. De yttre häckarna lämnar en gravrad utanför. I väster finns en 0,5 m

hög spirea, i norr finns en 1 m hög takåsklippt idegranshäck, i öster en 0,4 m hög spirea och i söder en 0,6 m hög takåsklippt tuja. Inne i kvarteret löper från väster en 0,7 m hög oxbärshäck, en 0,5 m hög spirea och en 0,6 m hög berberishäck.

Gångsystem

Grusgångar går runt kvarteret på alla sidor.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna täcker tiden 1822-2003. Mitt i kvarteret finns ett stort antal vita träkors, som underhålls och ersätts kontinuerligt. De är resta 1926-1956. Mitt bland dessa finns också enstaka bevarade stenar från allmänna linjen. I utkanten är de flesta äldre vårdar ersatta med modernare anspråkslösa låga vårdar, 1950-2003. Bland de äldre finns en hög obelisk och ett järnkors. Längst i väster finns en rad gravvårdar som alla hört till grusade stenramsgravar, på vilka stenramarna är borttagna.

Gravvårdar med titlar finns endast i den yttersta raden gravar. Vanligast är hemmansägare/lantbrukare. I raden närmast huvudgången ligger två kantorer och en trädgårdsmästare. Längst i norr en komminister.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Mycket högt värde ligger i den höga bevarandegraden av den gamla allmänna linjen med dess stora antal vita träkors. I den planterade miljön med strama rygghäckar samt i enstaka övriga gravvårdar. Särskilt minnesmärket över den 1822 mördade Ulla Helena Spångberg från Lårstad.

Kvarter S (Södra) Gravplats nr 1-229

Kvarteret omfattar gravplats nr 1-229 och utgör den inre södra delen av kyrkogården

Allmän karaktär

Södra kvarterets östra del.

Kvarteret präglas av raka rader gravvårdar mellan rygghäckar. Avslutningen på två av dessa i T-form gör att halvslutna rum bildas på två ställen. Kvarteret delas i två lika stora delar av gången från södra portalen ut till nya kyrkogården.

Omgärdning

Kvarteret omgärdas av grusgångar på alla sidor.

Ingångar

Kvarteret ligger mitt på kyrkogården.

Vegetation

Sex nordsydligt löpande rygghäckar, tre i varje halva av kvarteret finns. Från väster en 0,3 m hög spirea, fyra 0,8 m höga oxbärshäckar samt en 0,6 m hög berberis. Oxbärshäckarna har alla en T-formad avslutning i norr. Häck 2 och 3 är helt slutna mot söder så att en enskild häckomgärdad gravplats (grav S63-65, ett familjemonument) bildas. I norr finns på ömse sidor om grusgången från södra portalen låga breda tujor.

Gångsystem

Gångar av naturgrus löper runt hela kvarteret. En gång från södra portalen delar kvarteret i två delar. De grusgångar som på kyrkogårdskartan från 1989 är markerade längst i öster och väster är igensådda.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna täcker tiden 1821-2004. Kyrkogårdens äldsta gravvård (Anna Maria Durberg 1821) står på en onummerad plats längst i nordväst. Enstaka äldre vårdar finns i övrigt bevarade, bland dessa en med en järnurna och ett par höga bautastenar. Den östra delen domineras helt av låga breda vårdar från 1960-2000-tal medan den västra har mer blandat innehåll. Två familjemonument med en bautasten och flera omgivande små liggare finns i norra och södra utkanten av kvarteret.

Gravvårdarnas titlar visar stor spridning i olika yrken. Ålderdomliga titlar som fjärdingsman, häradsdomare, smidesmästare och rusthållare förekommer liksom modernare som tandläkare och ingenjör. Inte mindre än tre gravvårdar har titeln fiskare vilket kan synas märkligt för en inlandssocken. Fiske har dock bedrivits, inte minst på vätternröding i socknens västligaste del som gränsar till sjön vid Freberga.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Kulturvärdena ligger i kvarterets inpassning i miljön och den allmänna strama nyklassicistiska karaktären skapad av de strikta rygghäcksystemen. Höga och mycket höga värden finns också i enstaka gravvårdar .

Kvarter U (urnor), Nya kyrkogården Gravplats nr 1-200

Kvarteret omfattar gravplats nr 1-200 och ligger söder om kyrkan.

Allmän karaktär

Nya kyrkogårdens östra del sett från söder.

Kvarteret anlades för urnebegravningar under tidigt 1970-tal. Det präglas av den relativt nyanlagda muren, trädkransen och hagtornshäcken samt av minneslundan i nordväst. De flesta rygghäckarna är uppväxa och kraftiga men gravvårdar saknas helt utom ett fåtal längst i öster.

Omgärdning

Västra sidan: kyrkogårdsmuren är en terrassmur i kallmursteknik byggd av upp till sju skift av 0,1-0,5 m stor rundad natursten. Muren är mellan 1,0 och 1,8 m hög. Innanför finns en 0,3 m hög hagtornshäck och en trädkrans av tre unga lindar.

Norra sidan: terrassmuren i norr är uppbyggd på samma sätt som i väster, den är lägre, ca 0,6 m. Innanför finns en 0,3 m hög hagtornshäck och en trädkrans av sju unga ekar.

Östra sidan: kyrkmuren är inte synlig på denna sida då den ligger i nivå med åkermarken utanför. Hagtornshäck på samma höjd som i övrigt och en trädkrans av tre unga ekar.

Södra sidan: i söder utgörs omgärdningen av den gamla kyrkogårdens norra mur. Längs med muren har från väster en pinjetall, en rosenbuske, en låg tuija, två tre m hög idegranar på ömse sidor ingången och på ömse sidor sistnämnda, en låg tuja och en rosenbuske planterats.

Ingångar

I söder står en enkelgrind med samma pollare och samma ornamentik som huvudgrinden. Den är flyttad från den gamla södra ingången som numera är ingång mellan gamla och nya kyrkogården. Tidigare fanns en väg över gårdet bort till Lårstad, men idag leder grinden bara ut på åkern.

I norr finns en öppning i kyrkogårdsmuren in till gamla kyrkogården på den plats där grinden tidigare stod.

Vegetation

Häckar och trädkrans finns i omgärningen. Inne i kvarteret finns fem nordsydligt orienterade rygghäckar, från väster tre stycken 0,8 m höga takåsklippta idegranshäckar, en 0,5 m hög törnroshäck samt slutligen ytterligare en 0,8 m hög takåsklippt idegranshäck.

Mellan häckarna i mitten av området finns en öppen gräsmatta. I dess norra kant finns två låga rosenbuskar. I kvarterets sydvästra och sydöstra hörn växer låga breda tujor.

Ingången till gamla kyrkogården flankeras av två stycken 3 m höga idegranar och utanför dessa två låga breda tujor. Längs med muren i norr finns också två rosenrabatter på ömse om sidor ingången. I nordväst växer två pinjetallar intill muren.

Minneslunden omges av en firsidig 0,4 m hög takåsklippt idegranshäck innanför vilken det också finns en rosenrabatt.

Gångsystem

En grusgång av naturgrus löper runt hela området med undantag för minneslunden i vilken det istället finns gångar av trädgårdsplattor.

Gravvårdstyper

Kvarteret innehåller endast 14 gravvårdar, daterade mellan 1977 och 2004. Samtliga är av den låga oftast lite bredare typen.

Byggnader

-

Övrigt

Söder om minneslunden finns en kvadratisk grussättning där äldre borttagna och i vissa fall trasiga gravvårdar lagts.

Kulturhistorisk bedömning

Ungt kvarter väl anslutet till den gamla kyrkogården.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Larsson Margareta. Historik över Stens, Kälvestens och Västra Stenby kyrkor
Nygren Oskar. Västra Stenby socken, ur Sveriges bebyggelse 1948.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Rosenlund Lars. Västra Stenby kyrka Kyrkobeskrivningshäfte sammanställt 2003.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

<http://www.kulturarvostergotland.se/Östgötabild>.

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som av olika anledningar bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 ska föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande så som material, konstnärligt utförande eller till en person med person- eller lokalhistoriskt intresse. I inventeringen ingår i de flesta fall enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det trävårdar, smidda järnkors eller gravvårdar i kalksten från 1600-talet som är inställda i kyrkan, gravkapellet eller klockstapeln. Dessa har naturligtvis oftast ett mycket stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.